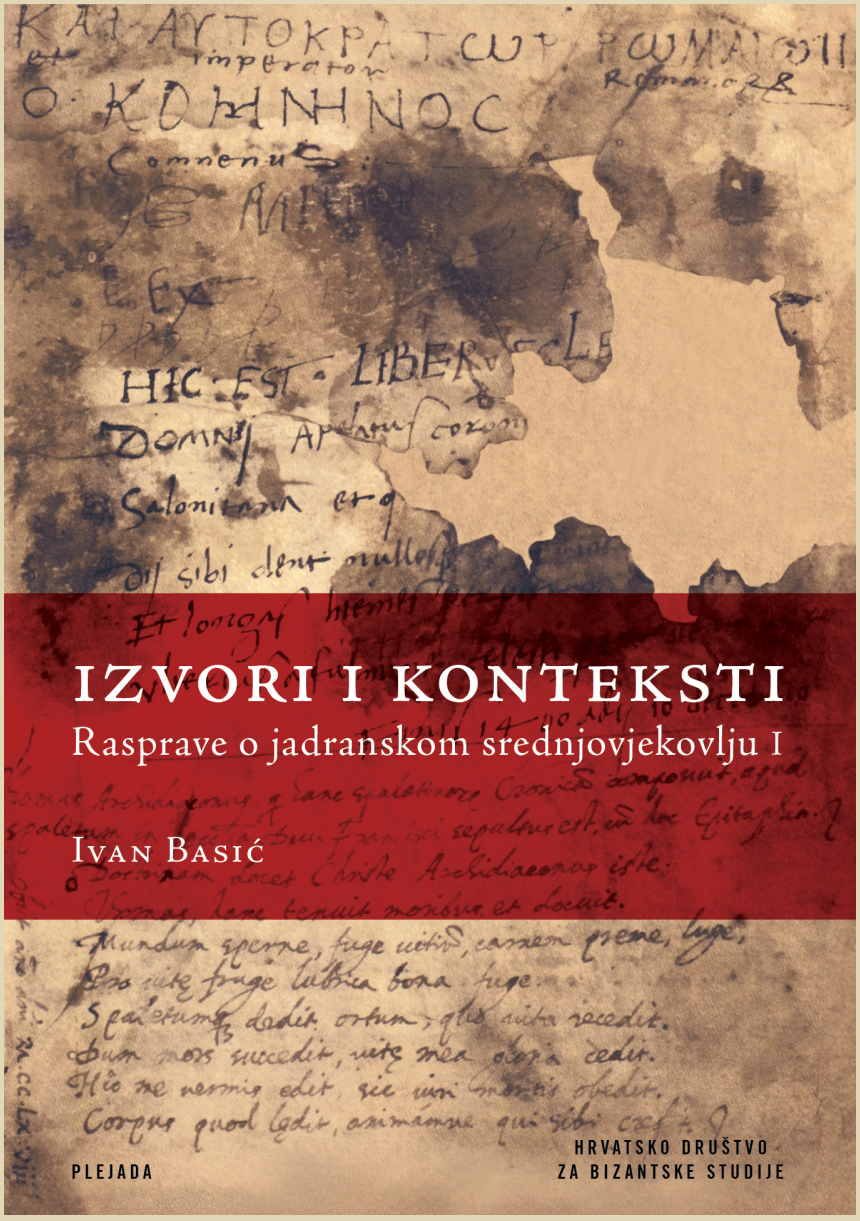
Dora Horvat

Između izvora i konteksta – novi pogledi na jadransko srednjovjekovlje

IVAN BASIĆ, *Izvori i konteksti. Rasprave o jadranskom srednjovjekovlju, sv. I*, Zagreb: Plejada: Hrvatsko društvo za bizantske studije, 2026., 818 str.

ISBN 978-953-7782-98-6 (PLEJADA)
ISBN 978-953-48616-4-6 (HRVATSKO DRUŠTVO ZA BIZANTSKE STUDIJE)

IZVORI I KONTEKSTI
Rasprave o jadranskom srednjovjekovlju I
Ivan Basić
PLEJADA
HRVATSKO DRUŠTVO
ZA BIZANTSKE STUDIJE

Izvori i konteksti. Rasprave o jadranskom srednjovjekovlju, sv. I Ivana Basića, povjesničara i povjesničara umjetnosti, jedno je od najopsežnijih novijih izdanja hrvatske medievistike posvećenih ranosrednjovjekovnomu istočnom Jadranu. Objavljena 2026. godine u suizdanju Plejade i Hrvatskog društva za bizantske studije, knjiga na više od osamsto stranica okuplja dvadeset pet znanstvenih radova nastalih u razdoblju od 2008. do 2024. godine, tematski raspoređenih u šest cjelina. Izdanje je opremljeno iscrpnim kazalima i s oko sto pedeset ilustracija koje pritom nemaju tek popratnu funkciju, već omogućuju neposrednije praćenje autorove argumentacije. Pred čitatelja tako dolazi pažljivo strukturiran korpus koji jasno pokazuje autorove istraživačke interese te apostrofira upravo njegov znanstveni doprinos odabranim temama. One obuhvaćaju kritiku izvora, tekstualnu transmisiju, epigrafiku, prozopografiju, urbanu povijest Splita i Salone te bizantske i jadransko-mediteranske kontekste ranoga srednjeg vijeka. Poticaj za ponovnu objavu tekstova u ovakvom formatu bila je činjenica da su mnogi od tih radova objavljeni u inozemstvu na stranim jezicima te često nedostupni domaćim čitateljima. Usto, u knjizi se prvi put objavljuje opsežna rasprava o hrvatskom knezu Muncimiru, utemeljena na ulomku posvetnog natpisa iz Uzdolja kod Knina, prethodno predstavljenom javnosti na izložbi *U početku bijaše kraljevstvo…*. Zbog toga knjiga nije tek reizdanje objavljenih radova, nego donosi i nov znanstveni prilog te

omogućuje da se rezultati dugogodišnjih Basićevih istraživanja sagledaju u svojoj povezanosti.

Već sama organizacija knjige pokazuje da Basić ne pristupa ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji kao zatvorenome regionalnom prostoru, nego kao dinamičnom području na kojem se isprepleću kasnoantičko nasljeđe, bizantski politički i kulturni horizont, lokalni urbani razvoj i problemi kasnijega historiografskog pamćenja. Knjiga je problemski koncipirana. Gustoća argumentacije i izrazita specijaliziranost pojedinih rasprava pritom knjigu ponajprije usmjeravaju prema stručnom čitatelju, dok njihovo izvorno samostalno nastajanje mjestimice ostaje vidljivo unatoč promišljenoj organizaciji sveska. Jedna od temeljnih odlika tih radova leži upravo u metodološkoj dosljednosti kojom autor pristupa raznorodnim problemima. I kada se bavi tekstom, i kada analizira natpis, i kada rekonstruira urbani razvoj ili političku terminologiju, Basić polazi od stroge kritike izvora i opreznog preispitivanja „općeprihvaćenih" predodžaba o ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji.

Prvu cjelinu čini opsežan uvod koji postavlja kronološki i problemski okvir potreban za razumijevanje strukture knjige i tematskih cjelina koje slijede. Razmatraju se ključni procesi od kasnoantičkoga kršćanskog nasljeđa i Justinijanove rekonkviste, preko razvoja političkih i upravnih institucija Hrvatske kneževine do dolaska dinastije Arpadovića.

U okviru druge cjeline pod naslovom *Kritika izvora, transmisija teksta, intertekstualnost* donose se četiri rasprave. U

središtu cjeline kritika je pisanih izvora i njihovih odnosa, osobito pitanja tekstualne transmisije Porfirogenetovih poglavlja o Dalmaciji (*De administrando imperio*) i recepcije kasnoantičke auličke tradicije u srednjobizantskom diskursu. Basić skreće pozornost na plural *palatia* i pojam *aula* u navedenom izvoru koji ukazuju na preuzimanje i preoblikovanje kasnoantičke dvorske tradicije u bizantskome historiografskom govoru te korištenje jezika političke reprezentacije u opisu Dioklecijanove palače. Sličan pristup filološke i historiografske kritike odlikuje i naredne rasprave posvećene odnosu *Historia Salonitana* i *Historia Salonitana Maior* te memorijalnom tekstu sačuvanom u rukopisu Petra Lučića. Basić korigira pojednostavljene predodžbe o odnosu tih tekstova, obrađuje procese oblikovanja lokalnog pamćenja te pokazuje važnost konkretne kritike teksta.

Iduća cjelina, Finis Salonae u *svjetlu novih istraživanja*, sastoji se od dviju rasprava usredotočenih na pitanje završnih faza antičke Salone, pri čemu autor preispituje modele degradacije postrimskoga grada. Pritom se salonitanski slučaj izdvaja iz lokalne izolacije i smješta u širi mediteranski i postrimski komparativni okvir, odnosno „propast Salone" ne promatra se kao lokalna kurioznost, nego kao inačica šireg problema transformacije postrimskoga grada.

Četvrta cjelina, *Studije o poleogenezi Splita: predurbano i protourbano razdoblje*, okuplja sedam rasprava posvećenih poleogenezi Splita iz više perspektiva. U prvoj raspravi tumači se pravno-posjedovni položaj splitskog poluotoka prije

podizanja Dioklecijanove palače i pojava toponima i ojkonima *Spalatum.* Cjelina je zaokružena raspravom o pitanjima urbonima i terminologije vezanima uz Dioklecijanovu palaču te povratkom na opise cara Konstantina VII. Porfirogeneta kao ključne za proučavanje poleogeneze Splita. Nadalje, zasebna rasprava dotiče se i problema kristijanizacije Dioklecijanova mauzoleja te se bavi pitanjima kronologije i kontekstualizacije, a prikazani su primjeri drugih građevina koje su u sličnim procesima postupnih preinaka. Dodatni kontekst razvoju Splita daju rasprave posvećene rimskodobnom natpisu koji otvara prozor u društvenu povijest prostora. Basić osim epigrafskih kvaliteta analizu proširuje prozopografskim i onomastičkim detaljima, kao i raspravom o slabo istraženom kultu sv. Feliksa koji čini značajan element sakralne povijesti Splita i okolice. Vrijednost te cjeline ponajprije je u povezivanju različitih vrsta izvora, a u njoj sabrane rasprave daju nove uvide u nastanak i ranu povijest Splita, odnosno transformaciju Dioklecijanove palače u urbano središte.

Peta cjelina, *Epigrafija i prozopografija (V. – IX. stoljeće)*, koja obrađuje epigrafsku i prozopografsku građu od 5. do 9. stoljeća, sastoji se od sedam rasprava. Natpisi obrađeni u tim raspravama daju detaljniju sliku pravnih i političkih odnosa ranosrednjovjekovne Dalmacije, pokazujući kako naizgled sažeti epigrafski izvori mogu pružiti širu sliku političke pripadnosti i pravne kulture. Basić upućuje na to kako natpisi iz 5. stoljeća ukazuju na priznavanje isključivo

zapadnorimskih konzula unatoč predaji Dalmacije Istočnom Carstvu nekoliko desetljeća prije, dok natpisi 8. stoljeća ukazuju na prodor bizantske pravne kulture u Dalmaciju. Osobitu pozornost privlači već spomenuta, prvi put objavljena rasprava o ulomku posvetnog natpisa kneza Muncimira iz Uzdolja koja postojećoj epigrafskoj građi pridružuje novi izvor za proučavanje hrvatske vladarske povijesti. Završna rasprava cjeline širi perspektivu prema umjetničkim i liturgijskim utjecajima koji prodiru na istočni Jadran iz franačkoga kulturnoga kruga u kasnom 9. stoljeću, čime se ujedno priprema prijelaz u iduću cjelinu.

Posljednja tematska cjelina, *Bizantizmi jadranskog bazena*, četirima raspravama naglašava bizantske elemente političkog i društvenog diskursa na jadranskom prostoru, pri čemu se Basić velikim dijelom oslanja na zapise franačkih autora. Cjelina započinje raspravom o bilješci o carskom protokolu koja nam daje uvid u ceremoniju carskog prijama te se nastavlja razradom prodora imperijalne i birokratske terminologije u svakodnevni govor lokalnog stanovništva, zabilježen u Gottschalkovu opisu Dalmacije. Taj opis ujedno postaje i polazišna točka preostalih rasprava posljednje tematske cjeline. Upravo ta cjelina možda najjasnije pokazuje opravdanost sabiranja tih rasprava u jedinstven korpus; čitane zajedno, one se nadopunjuju i grade širu sliku adriobizantskog diskursa te jasno ističu jednu od ključnih linija Basićeva doprinosa jadranskoj medievistici.

Knjiga *Izvori i konteksti* stoga daje važan doprinos razumijevanju kasnoantičke i ranosrednjovjekovne povijesti istočnog Jadrana. Sabrane studije pokazuju koliko se ključni problemi jadranskog srednjovjekovlja mogu produktivno ponovno otvoriti kritičkim promišljanjem poznatih izvora i sagledavanjem nove građe. Njihovo okupljanje u jednom svesku pritom omogućuje jasnije sagledavanje kontinuiteta Basićevih istraživačkih interesa, ali i metodološke dosljednosti koja povezuje naizgled raznorodne teme – od tekstualne transmisije i epigrafike do urbane povijesti i političke terminologije.

Kao što oznaka *sv. I* sugerira, riječ je o prvom dijelu šire zamišljenog projekta. Dok je prvi svezak ponajprije temeljen na analizi teksta, drugi svezak tih *Rasprava o jadranskom srednjovjekovlju* zasnivat će se na analizi spomenika. Time *Izvori i konteksti* već svojim prvim sveskom ne funkcioniraju samo kao pregled dosadašnjega autorova rada nego i kao zaokružena problemska cjelina koja pokazuje koliko ponovno čitanje poznatih izvora i njihovo smještanje u šire povijesne i mediteranske kontekste može promijeniti razumijevanje ranosrednjovjekovnog Jadrana. ×